

Mitra Onomastics; The Indo-Iranian Deity

Roshanak Azari¹

1. Assistant Professor of Persian Language and Literature Department, Farhangian University, Tehran, Iran, Email: azariroshanak@gmail.com

Article history: Received 12 November 2020; Received in revised form 28 November 2021; Accepted 04 December 2021

Abstract

This article is based on *Mithra/Mitra* onomastics. The purpose is a qualitative diachronic survey about changes in *Mitra* and *Mehr* words in Phonological, etymological, and semantic fields. The domain of research was Old Iranian languages along with Sanskrit; then Middle Iranian languages to New Persian. The analysis showed that *Mitra* is considered a male deity by grammatical and biological gender in *Rigveda*, *Avesta*, and other ancient texts. Accordingly, the deixis for Iranian *Mitra* is “god” and not “goddess”. Due to phonetic evolution, *Mitra* became *Mehr* in the Middle Iranian languages period. Due to the broadening of the meaning, this word accepted a new meaning, “sun”, plus previous meanings (friendship, promise, and treaty). *Mehr* shows a vast variety in the structure of Middle and New Persian compound personal names. This study showed that methods of compound personal name formation in Hindi and New Persian are similar. Religion, as a non-linguistic element was observed in *Mitra* onomastics: In contemporary Iran and the Muslim community (Urdu speakers) of India, *Mitra* is a female name; but in the Hindu community it is unisex.

Keywords: Personal Name, Mithra/Mitra, Mehr, gender, Indo-Iranian languages.

1. Introduction

Each name consists of a mixed web of beliefs, values, interests, and other items which could be considered as a part of the identity. The connection between names and identity does not only affect people. Names and naming constitute an important part of the work of the building of a nation (Windt, 2012:275). Names come ready-made with etymological meaning usually unknown to the namer or they derive meaning by association with past and current-day heroes. These sound and meaning associations may be selected to induce wished-for qualities in the child to be named (Seeman, 1983:239). *Mitra* is one of the most applied names as a proper name in the different periods of the Persian language as well as Sanskrit and Hindi. According to the various contemporary baby-name dictionaries in Iran, *Mitra* is a female name. This is opposite to the fact that *Mitra* as a deity in Iran and India mythology is masculine in gender grammatically and biologically. The purpose of this article is to find out the reason for this contradiction by determining the diachronic evolutions in the etymology and the meaning field for *Mitra*. Some non-lingual factors consisting of social, cultural, and religious changes during the time, which could affect naming, are also studied in this research.

1.1. Research Methodology

The method is descriptive analysis with a qualitative and comparative approach. At first *Mitra*'s mythical character in *RigVeda* and *Avesta* is introduced briefly. The next step is showing the phonological and etymological evolution of *Mitra* and *Mehr* with proper and general function in the three periods of the Persian language as well as Sanskrit. The changes and broadening of the meaning are also shown in the tables. After the linguistic survey, some baby-name dictionaries from different decades of the recent century in Iran were chosen to look up *Mitra* and/or the combination of *Mihr* with

other names making two-term words. Some non-Iranian online baby-name dictionaries were also searched for the aforementioned names. The final step was to find the non-lingual factor amongst the social, cultural, and religious changes influencing *Mitra* as a proper name.

2. Discussion

A) *Mitra* etymology and meaning: The etymology of *Mitra* is uncertain. Since this word means ‘friend’ in the *Rigveda*, and the kindness of god is often referred in the *Rigveda*, *Mitra* and *trusteeship* even appears as its trait in the *Avesta*, it must have originally signified ‘ally’ or ‘friend’. This term has later been applied to the god of sun considering his aspect of preserving the nature (Macdonell, 2004:44). In the etymological dictionary of the Persian language, the root of the word is considered from verb ‘*may-/mi-*’ meaning ‘to fasten’, ‘to hold’ or ‘to exchange’ or according to professor Baily the root is ‘*mai-/mi-*’, meaning ‘to be kind’, ‘to be friends’ (Hassandoust, 2014:2668). For the first time, in the Middle Persian texts, ‘*mih*’ is recorded as a new form of *Mitra* due to the phonological evolution and has accepted the meaning of ‘sun’, (general word). Both words *Mitra* and *Mih*, as a proper name have survived in the Middle and New Persian language as well as in Sanskrit and Hindi.

B) Onomastic studies in India and Iran: Religion is the mainstay of Hindu society. The vast majority of Hindi names are derived from the Hindu religion, particularly Hindu gods and goddesses, saints and philosophers, sacred rituals, and centers of pilgrimage (Mehrotra, 1982:43). In ancient times, most of the Hindu names were after the names of gods and goddesses. The personal names of Hindus in ancient and medieval periods were mostly of single word structure. These are preserved in their Sanskritized form in the old Sanskrit literature. Since the late nineteenth century, the structure of single-word personal names become less frequent and they were replaced by two-term or compound personal names. The Perso-Arabic borrowed personal names have undergone various phonological changes to conform to the phonetic and phonological structure of the spoken language (Koul, 1995:1-3). Names of divinity when borrowed for personal names generally tend to follow four patterns (Mehrotra, 1982:44). These four patterns are similar to the personal name structures applied in the pre-Islamic and Islamic periods of Iran.

3. Conclusion

According to the diachronic etymologic survey, *Mitra* (later changed to *Mehr*) is an Aryan deity, masculine in grammatical gender. In Iranian and Indian mythology this god is introduced and pictured as a male deity. In the Middle Persian languages, due to the phonological evolutions, the word *Mitra* is transformed to *Mih*. He had been worshipped in Iran as a god in the pre-Islamic era. *Mitra* and *Mih* have survived in Persian vocabulary from the ancient era to the present time. *Mitra* in *RigVeda* is the same male deity with almost the same characteristics in *Avesta*.

The etymology of *Mitra* is uncertain, but according to the various texts analyses, most scientists believe that the main meaning is ‘ally’ and ‘friend’. Later, this word has accepted the meaning of ‘sun’. One of the main reasons for this broadening of the meaning could be the new role of *Mitra/Mih* as a sun deity in the New *Avesta* along with his previous role as the god of light and the one who observes the vows.

Considering the importance of *Mitra* in Iran and India mythology and the presence of this myth during millenniums, it is obvious that this word is used as a personal name in Iran and India. *Mitra* is a female name for Muslim Indians and is a unisex name for Hindu Indians. The study of the non-Iranian dictionaries indicated that both general and proper meanings of *Mitra* are considered in baby-naming. As naming is an action mostly performed in the unconscious layer of mind and most of the time without the knowledge of the etymology of the name, it is not possible to determine which meanings of *Mitra* had been considered for the boy or the girl. In some Indian dictionaries, general meanings were for boys and the proper meaning was for girls.

In recent Iran, *Mitra* is a female name. Two reasons could be guessed: 1. There is a slight possibility that in the unconscious semantic layer, the general meaning of ‘friend’, ‘honey/dear’, and/or ‘sun’ had been considered. 2. According to the etymologic evidence for the Persian and Hindi common structure in the two-term personal name combinations, the more probable scenario is that *Mitra* as a mighty god is used for personal naming and *Mitra* for girls is the short form of *Mitra-Duxt* (*Mitra*’s daughter). As well, *Mitra* is just a female name between Muslim Indians. The very long-term common background of Iran and India alongside the influence of the Persian language in India as its formal language and also its second official language for seven centuries could be the reason.

In Iran, from the Middle Persian language period onwards, *Mihr*, as a proper name, is applied in many different combinations for making new girl and boy personal names. It seems that the purpose had been to create a semantic distinction between *Mitra* as the ancient deity and *Mihr* as a god of sun.

4. References

- Alamdard Moghaddam S.H. (2009). **Comparative Study of Vedas and Ancient Iran Worships**. Ph.D. Thesis, India: University of Pune.
- Aryan Pour Kashani, M. (2005). **The Glossary of Indo-Iranian Roots of the Persian Language**, Isfahan: Jahad Daneshgahi publication.
- Bahar, M. (1978). **Religions in Asia**, Tehran: Cheshmeh Publication.
- Barden, A.E. (2009). **Baby Names Made Easy: The Complete Reverse-Dictionary of Baby Names**, Simon and Schuster.
- Bartholomae, Ch. (1961). **Altiranisches Wörterbuch**. Berlin: Walter De Gruyter & CO.
- Bartholomae, Ch. (2005). **The history of Iranian Phonemes**, Persian translation by V. Domanian, Tehran: Institute of Human science & cultural studies.
- Bhattacharyya, T. (1970). The Avesta, Rgveda and Brahmā cult, **Annals of the Bhandarkar Oriental Research Institute**, 51(1/4), 31-50. Retrieved July 23, 2020, from www.jstor.org/stable/41688672.
- Brendler, S. (2012). Identity of Name(s) as a Crucial Problem in Name Studies, Or: Towards the Recognition of Onymic Identity as a Principal Onomastic Concept, **Oslo Studies in Language**, 4(2): 29-44.
- Calvet, L.J. (2000). **Introduction à la Sociolinguistique Urbaine**, Persian translation by M.J. Pouyandeh, Tehran: Naqsh-e Jahan Publication, 2000.
- Cox, J. (2004). **The perfect name: A step-by-step guide to naming your baby**, Barnes & Noble Publishing.
- Cumont, F. (2001). **Les Mysteres de Mithra**, Persian translation by H. Razi, Tehran: Behjat Publication.
- Danesh, Y., Ghorbani, A.A. (2017). The Study of Social Factors Influencing on Baby Naming in Iranian Families (Case Study in Hormozgan Province), **Biannual Journal of Participation and Social Development**, 3(5), 87-109.
- Dehkhoda, A.A. (1998). **Dehkhoda Dictionary**, Vol.14, Tehran: Tehran University Publication.
- Dogra, R.C. (1976). Notes on Hindi names, **International Library Review**, 8: 3, 327-347, DOI: 10.1016/0020-7837(76)90040-6.
- Fallah, M. (2009). The Position of Persian Culture and Language in Subcontinent India, **Quarterly of National Studies**, 10(2), 127-151.
- Hassandoust, M. (2004). **An Etymological Dictionary of Persian Language**, Vol.1, Tehran: Iranian Academy of Persian Language and Literature.
- Hassandoust, M. (2014). **An Etymological Dictionary of Persian Language**, Vol.5, Tehran: Iranian Academy of Persian Language and Literature.
- Hinnells, J.R. (2009). **Persian Mythology**, Persian Translation by J. Amouzgar & A. Tafazzoli, 14th edition, Tehran: Cheshmeh Publication.
- Jain, M.R. (1972). Hindi Names, **Libri**, 22, 3, 200-226, doi: <https://doi.org/10.1515/LIBR.1972.22.3.200>.
- Jamshidiha, Gh., Fouladiyan, M. (2011). The study of public cultural evolution in Iran, based on changes observed in baby naming, **Cultural Studies and Communication**, 24, 39-64.
- Kent, R. (1953). **Old Persian Grammar**, Connecticut: American Oriental Society.
- Koul, O.N. (1995). **Personal names in Kashmiri**, Sociolinguistics: South Asian perspectives, New Delhi: Creative Books.
- Kumar, K. (1990). Quest for Self-Identity: Cultural Consciousness and Education in Hindi Region, 1880-1950, **Economic and Political Weekly**, 25(23), 1247-1255. Retrieved July 28, 2020, from www.jstor.org/stable/4396377.
- Lansky, B. (2006). **100,000+ Baby Names: The Most Complete Baby Name Book**, Simon and Schuster.
- Latifikhah, P. (2014). **The complete culture of Iranian names from the beginning to today**. First Edition. Tehran: Vistar.
- Lincoln, B. (1977). Mitra, Mithra, Mithras: Problems of a Multiformal Deity. **History of Religions**, 17(2), 200-208. Retrieved July 23, 2020, from www.jstor.org/stable/1062362.
- MacDonell, A.A. (2004). **History of Vedic Mythology**, Delhi: Motilal Banarsidass Publishers.
- Mackenzi, D.N. (2000). **A Concise Pahlavi Dictionary**, Persian Translation by M. Mirfakhrayi, 2nd edition, Tehran: Institute of Human science & cultural studies.
- Mazdapour, K., Zarshenas, Z., Goshtasb, F., Salimi, M., Gholizadeh Gahleh, Kh., Namiraniyan, K., Tabrizinejad, Z., Nouri, Z., Aghamiri, M. (2016). **The Religions of Ancient Iran**, 2nd edition, Tehran: SAMT.

- Mehrorta, R.R. (1985). Hindi Personal Names and Nicknames, **Sociolinguistics in Hindi Contexts**, 123-152, DOI: <https://doi.org/10.1515/9783110854633-006>.
- Mehrotra, R. (1982). Impact of religion on Hindi personal names, **Journal Names**, <https://doi.org/10.1179/nam.1982.30.1.43>.
- Mehrotra, R.R. (1979). Name Change in Hindi: Some Sociocultural Dimensions, **Anthropological Linguistics**, 21(4), 205-210. Retrieved July 23, 2020, from www.jstor.org/stable/30027631.
- Mirzayi Hesariyan, M. B.; Kord Zaferanlou Kamboziya, A. (2018). **The Most Common Girl and Boy Names Born in Iran at Year 2012: Phonological Study**, The 1st National Conference on Onomastics, Tehran: Persian Nevisseh Publication, 173-200.
- Moayeri, H. (2002). **Moqs in the Ancient History**, Tehran: Institute of Human science & cultural studies.
- Mobbs, M. C. (2010). Two languages or one? The Significance of the Language Names “Hindi” and “Urdu”, **Journal of Multilingual and Multicultural Development**, 2(3), 203-211.
- Moeen, M. (1992). **Persian Dictionary**, Vol. 4 & 6, Tehran: Amir Kabir Publication.
- Mohammadlouy Abbassi, M. (1966). **A Dictionary of the Iranian Names**, Tehran: Bonyad Publication.
- Mollayi, A., Mahmoudi, M. A., Zahrazadeh, M. A. (2017). A common postcolonial discourse in Iranian and Indian fictional literature (the study of Interpreter of Maladies fictions, A suitable boy Novel, and Savushun Novel), **Journal of Subcontinent Researches**, 9(13), 97-120.
- Nyberg, H. (1974). **A Manual of Pahlavi**, Wiesbaden: Otto Harrassowitz.
- Panahi, S. (2008). A Review on Some Names Common between Persian, Hindi and Urdu, **Farhangestan Letter**, 10(4), 203-212.
- Rengaranjan, T. (2006). **Dictionary of Indian Epics**, Delhi: Eastern Book Linkers.
- Sarkarati, B. (1998). About Etymological Dictionary of Persian Language and its Importance, **Farhangestan Letter**, 4(1), 21-72.
- Seeman, M.V. (1983). The unconscious meaning of personal names, **Names A Journal of Onomastics**, 31(4): 237-244. DOI: [10.1179/nam.1983.31.4.237](https://doi.org/10.1179/nam.1983.31.4.237).
- Shahin, D. (1971). **A Dictionary of the Popular Personal Names**, Tehran: Qazali Publication.
- Sharp, N. (1971). **Les Inscriptions Cunéiformes En Ancien Persan Des Empereurs Achéménides**, Paris: Le Conceil Central.
- Shmith, H.P. (2006). **Mithra in old Indian and Mithra in old Iranian**, <https://iranicaonline.org/articles/mithra-i> Retrieved June 10 2020.
- Sick, D. (2004). Mit(h)ra(s) and the Myths of the Sun, **Numen**, 51(4), 432-467. Retrieved July 23, 2020, from www.jstor.org/stable/3270454.
- Vasheghani Farahani, E. (2020). The story of Arash, a Survivor of the myth: "God of Archer Lighting" in the ancient Indo-European tribes, **Journal of Subcontinent Researches**, 12(29), 263-282.
- Williams, M. (1974). **Sanskrit-English Dictionary**, 6th edition, London: Oxford University Press.
- Windt-Val, B. (2012). Personal Names and Identity in Literary Contexts, **Oslo Studies in Language**, 4(2), 273-284.
- Zandi, B., Ahmadi, B. (2017). Cognitive Socio-Onomastics; A New Domain in Interdisciplinary Studies, **Interdisciplinary Studies in the Humanities**, 9(1), 99-122.
https://hamariweb.com/names/hindu/hindi/boy/mitra-meaning_29860, Retrieved July 26 2020.
<https://www.babynamemearingz.com/Mitra-meaning-21400>, Retrieved July 12 2020.
<https://www.behindthename.com/name/mitra-1>. Retrieved June 05 2020.
<https://www.collinsdictionary.com/dictionary/hindi-english/%E0%A4%AE%E0%A4%BF%E0%A4%A4%E0%A5%8D%E0%A4%B0>, Retrieved June 05 2020.
<https://www.moonastro.com/babynome/baby%20name%20mithra%20meaning.aspx>, Retrieved July 26 2020.
<https://www.urdupoint.com/names/search/mitra.html>, Retrieved October 10 2020.

نام‌شناسی میترا: ایزد هندوایرانی

روشنک آذری^۱

۱. استادیار گروه زبان و ادبیات فارسی، دانشگاه فرهنگیان، تهران، ایران، ایمیل: azariroshanak@gmail.com

چکیده

نام‌شناسی در آغاز به‌عنوان یک دانش در زمانی، به ریشه‌شناسی نام‌ها می‌پرداخت؛ اما به مرور زمان نقش عوامل فرازبانی، مانند شرایط فرهنگی، اجتماعی، حقوقی و مذهبی نیز در آن مشخص شد. پژوهش حاضر براساس نام‌شناسی واژه میتراست. هدف، ریشه‌شناسی این واژه در زبان‌های فارسی و هندی و بررسی روند در زمانی کاربرد آن به‌عنوان اسم خاص و عام است. دگرگونی آوایی، واژگانی و معنایی «میترا» در دوره‌های تحول زبان فارسی، به صورت تحلیل کیفی انجام و با زبان سنسکریت و هندی مقایسه شد. نتایج پژوهش نشان داد ایزد آریایی میترا، از نظر جنس دستوری و زیست‌شناختی مذکر است؛ بدین ترتیب کاربرد شاخص «الهه» یا «ایزدبانو» برای نام اسطوره‌ای میترا نادرست است. این واژه در ورود به دوره زبان‌های ایرانی میانه، بر اثر تحولات آوایی تبدیل به «مهر» شده و معنای عام آن که در دوره باستان، دوستی و پیمان بوده، به خورشید تعمیم یافته است. «مهر» در زبان‌های ایرانی میانه و نو فارسی، در ترکیب ساخت نام‌ها تنوع زیادی دارد. همچنین بررسی نشان داد، روش‌های ساخت‌واژه اسامی دو قسمتی در هند و ایران مشابه است. عامل فرازبانی مذهب در نام‌گذاری میترا نشان داد که در ایران معاصر و بین مسلمانان هند، میترا نام دخترانه است؛ در حالی که برای هندوها نام مشترک بین دختر و پسر است.

واژه‌های کلیدی: نام‌گذاری، میترا، مهر، جنسیت، زبان‌های هندوایرانی.

۱- مقدمه

مهم‌ترین مدرکی که دانشمندان در دست دارند تا ثابت کنند ریگ‌ودای هندی و اوستای ایرانی، هر دو از یک قوم که آریایی نامیده می‌شوند، نشأت می‌گیرد، شباهت‌های آشکار زبانی، اسطوره‌ای و دینی بین ریگ‌ودا و اوستاست (باتاچاریا، ۱۹۷۰: ۳۱). شعبه آریایی خانواده زبان‌های هندو اروپایی را زبان‌های ایرانی و هندی شکل داده‌اند. کنار هم قرار دادن این دو زبان در یک گروه واحد به سبب موارد مشابه و مطابقت‌های بسیار زیاد بین آن دو، صورت گرفته است که در تمامی زمینه‌ها، مانند آواشناسی و تصریف نیز در زمینه واژه‌سازی، علم معانی، فرهنگ لغات و بالاخره در زمینه نحو این دو زبان به آن برمی‌خوریم (بارتلمه، ۱۳۸۴: ۱).

بنابر تعریف اریک ماتیوز (Eric Matthews)، «گفتمان» مجموعه قاعده‌مندی از گزاره‌هاست که اجتماعی از انسان‌ها، آنچه را دانشش می‌پندارند، در قالب آن‌ها بیان می‌کنند و مجموعه‌ای از قواعد تاریخی ناشناس است که کاربرد ارتباط کلامی در یک محدوده اجتماعی، جغرافیایی یا زبانی معین، مشروط به آن‌هاست. این قواعد ناشناس هستند؛ یعنی قواعدی نیستند که گوینده خاصی آگاهانه از آن‌ها خبر داشته باشد، بلکه تمام اعضای اجتماع به یک اندازه در آن سهیم‌اند (ملایی و همکاران، ۱۳۹۶: ۲۶-۹).

مطالعات شبه‌قاره، دوره ۱۵، شماره ۴۵، ۱۴۰۲، صص ۹-۲۶.

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۰/۰۹/۱۳

تاریخ ویرایش: ۱۴۰۰/۰۹/۰۷

تاریخ دریافت: ۱۳۹۹/۰۸/۲۲

استناد: آذری، روشنک. (۱۴۰۲). نام‌شناسی میترا: ایزد هندوایرانی، مطالعات شبه‌قاره، ۱۵(۴۵)، ۲۶-۹.

DOI: 10.22111/jsr.2021.36469.2132

ناشر: دانشگاه سیستان و بلوچستان

© نویسندگان

۹۸). بدین ترتیب، نام‌گذاری نیز یکی از همین گزاره‌هاست که توسط کارگزاران یک نظام اجتماعی، علمی، حقوقی یا فکری صورت می‌پذیرد و در مواردی، نشان‌گر ارتباط بین رفتارهای فرهنگی اقوام است. غالباً، نام‌ها از پیش ساخته‌اند و معمولاً شخصی که نام را بر فرد دیگر می‌گذارد، از ساخت‌واژه آن نام بی‌اطلاع است. همچنین، بیشتر اسامی معنای خود را به واسطه پیوند با اسطوره یا قهرمانی که در گذشته یا حال به همان اسم نامگذاری شده است، نشان می‌دهند و هدف آن است تا ویژگی‌های مورد ستایش فرد برگزیده، به کودکی که نامگذاری می‌شود، انتقال یابد (زیمان، ۱۹۸۳: ۲۳۹). نکته مورد توجه آن که اسامی افراد در طول زمان، گرایش زیادی به تغییر دارند و دلایل آن با بررسی ابعاد اجتماعی-فرهنگی جامعه ممکن می‌شود (مهروترا، ۱۹۷۹: ۲۰۵).

۱-۱- بیان مسئله و سؤالات تحقیق

زبان یک ارگانسیم است که با تعامل بین انسان‌ها رو به تکامل می‌رود. در واقع به کمک واژگان، تصویری که مایلیم دیگران از ما ببینند، از خودمان ارائه می‌دهیم؛ نام اشخاص نیز بخشی از این تصویر محسوب می‌شود. بدین ترتیب اسامی و نامگذاری، نقش مهمی در ساختار یک ملت دارند (ویندت، ۲۰۱۲: ۲۷۴-۲۷۵). از دلایل اینکه بعضی اسامی از بین می‌روند، اما بعضی به حیات خود ادامه می‌دهند؛ می‌توان به تغییر در رسوم اجتماعی، هنجارهای اجتماعی و نگرش‌ها در گذر تاریخ اشاره کرد. توضیح دیگر آن است که تلفظ بعضی اسامی دشوار شده و به همین دلیل کنار گذاشته شده‌اند (مهروترا، ۱۹۷۹: ۲۰۶). بدین ترتیب، تبیین نحوه تغییرات معنایی لغات در طول تاریخ کاربرد آن‌ها با عوامل فرازبانی، مانند شرایط فرهنگی، اجتماعی، حقوقی، مذهبی و... دخالت مستقیم دارند و به تبع وقوع تغییرات عمده در هر یک از این زمینه‌ها، معنی بسیاری از لغات زبان دگرگون می‌شود (حسن‌دوست، ۱۳۸۳: ۴۲). میترا یکی از نام‌های پرکاربرد است که به‌عنوان اسم خاص، در دوره‌های گوناگون زبان فارسی، سنسکریت و هندی وجود داشته و تا زمان حاضر به حیات خود ادامه داده‌است. براساس فرهنگ نام‌های گوناگون، در ایران معاصر، این نام برای دختران کاربرد دارد، درحالی‌که ایزد میترا در اساطیر ایران و هند از نظر جنس دستوری و زیست‌شناختی، مذکر است.

سؤالات پژوهش:

- روند تحولات در زمانی ساخت‌واژگانی و معنایی میترا چگونه است؟ (تحولات زبانی)

- کدام تغییرات اجتماعی، مذهبی و فرهنگی را می‌توان یافت که موجب شده نام میترا در ایران برای دختران به کار رود؟ (تحولات فرازبانی)

۱-۲- اهداف و ضرورت تحقیق

با توجه به اینکه زبان، همواره یک رفتار اجتماعی بوده است، انتخاب نادرست واژه و تبدیل آن به یک باور نادرست، حتی در جامعه‌ای با یک زبان رسمی، نوعی تداخل محسوب می‌شود (کالوه، ۱۳۷۹: ۹۴). آنچه اهمیت و ضرورت این پژوهش را ایجاد می‌کند، بررسی جنس دستوری و زیست‌شناختی واژه میترا به‌منظور تأکید بر انتخاب شاخص درست برای آن است. موضوعی که در مطالعات نام‌شناسی تاکنون به‌صورت تخصصی بدان پرداخته نشده‌است.

هدف از نگارش این مقاله، یافتن تحولات در زمانی واژگانی و معنایی میترا در زبان فارسی و سنسکریت و بررسی عوامل فرازبانی مؤثر بر نام‌گذاری است تا با کمک آن دلیل انتخاب نام میترا و مهر برای دختران و پسران در ایران و هند روشن‌تر شود.

۱-۳- روش تفصیلی تحقیق

برای سخن‌گفتن از واژه‌های میترا و مهر، باید مطالبی گسترده را در حیطه‌های گوناگون زبان‌شناسی، از آواشناسی گرفته تا معناشناسی و همچنین مسائل فرهنگی و فرازبانی، به یاری طلبید. مطالعه نام اشخاص، تاریخ دیرینه ندارد و نوشته‌های مربوط

به نام در ایران، به چند مقوله عمده طبقه‌بندی می‌شوند: فرهنگ‌ها، منابع مربوط به نام‌های مطلوب، بررسی‌های زبان‌شناختی و بررسی‌های جامعه‌شناختی (دانش، قربانی، ۱۳۹۶: ۹۰). در این مقاله، تمام موارد مذکور به کار آمده‌اند. روش کار توصیفی-تحلیلی و مقایسه‌ای است.

ابتدا شخصیت اساطیری میترا در وداها و اوستا به اختصار معرفی می‌شود؛ سپس تحول آوایی، واژگانی و معنایی میترا و مهر به‌عنوان اسم خاص و عام در سه دوره زبان فارسی، به همراه سنسکریت، مقایسه شده و در جدول نشان داده شده‌است. پس از مشخص شدن معانی عام، کاربرد میترا و مهر به‌عنوان اسم خاص در ایران و هند با کمک فرهنگ نام‌های ایرانی و هندی، بررسی می‌شود. در پایان، عوامل اجتماعی، دینی و فرهنگی که در نامگذاری میترا، در ایران و هند مؤثرند، بیان شده‌است.

۱-۴- پیشینه تحقیق

با توجه به هدف و روش پژوهش، پیشینه به دو بخش تقسیم می‌شود:

۱-۴-۱- پیشینه ریشه‌شناسی و معنای میترا

پژوهش‌های علمی در مورد میترا و میترائیسم، به صورت یکی از رشته‌های مهم تحقیقات شرق‌شناسی در دنیای شرق و غرب است. تاکنون در بسیاری از کشورهای جهان، دانشمندان و پژوهشگران، صدها کتاب و مقاله تحقیقی در این زمینه منتشر کرده‌اند. مطالبی که مربوط به زمینه پژوهشی این مقاله می‌شود، به طور خاص در مورد ریشه و معنای واژه میتراست. در مورد ریشه واژه میترا و معنای آن نظرات مختلفی وجود دارد. در قرن بیستم، واژه‌نامه‌های زبان‌شناسان و شرق‌شناسانی چون بارتلمه (Bartholomae) (۱۹۶۱؛ چاپ نخست: ۱۹۰۴) برای زبان اوستایی، کنت (Kent) (۱۹۵۳) برای زبان فارسی باستان، نیبرگ (Nyberg) (۱۹۷۴) برای زبان پهلوی و ویلیامز (Williams) (۱۹۷۴) برای زبان سنسکریت، در مدخل «میترا»، ریشه و معنای خاص و عام آن را با استخراج ریشه هندوایرانی باستان مفروض و استناد به متون ارائه می‌دهند. مقالات بسیاری در مورد ریشه، معنای اصلی و تعمیمی میترا، براساس ریشه‌شناسی یا تحلیل متون نوشته شده‌است که توضیحات کامل آن در بخش ۲-۲ این مقاله می‌آید.

۱-۴-۲- پیشینه مطالعات نام‌شناسی در هند و ایران

از نخستین مقالات غیرفارسی که به بررسی جنبه‌های گوناگون نام‌شناسی در زبان هندی پرداخته‌اند، می‌توان به پژوهش ماهندرا راجا جین (Mahendra Raja Jain) در سال ۱۹۷۲ اشاره کرد که مشکلات کاربردی تلفظ اسامی هندی را در زبان‌های دیگر تحلیل می‌کند. مقاله «نکاتی در مورد اسامی هندی»، نوشته دوگرا (Dogra)، به بررسی اسامی مناطق هندی زبان شبه‌قاره هند می‌پردازد. وی اسامی آسامی، بنگالی، بودایی، مسیحی، دراویدی، گجراتی، ماراتی، مسلمان و سیک را از این بررسی جدا می‌کند (۱۹۷۶). این امر نشان‌دهنده آن است که کاربرد برخی اسامی، متعلق به ادیان خاصی هستند که در ادامه مقاله به آن پرداخته می‌شود. مهروترا (Mehrotra) در مقاله «تأثیر دین بر اسامی هندی (اشخاص)» (۱۹۸۲) نشان می‌دهد که بسیاری از اسامی اشخاص هندی از خدایان مذکر و مؤنث هندوئیسم گرفته شده‌اند. وی شیوه‌های رایج ساخت واژه این اسامی را بررسی می‌کند. وی در مقاله «اسامی اشخاص در زبان هندی و اسامی مستعار»، به نقش روابط فرهنگی-اجتماعی در نام‌گذاری می‌پردازد (مهروترا، ۱۹۸۵: ۱۲۳). به‌طور کلی آنچه در زمینه نام‌گذاری به چاپ رسیده است، بیشتر رویکرد هویتی دارد (برندلر، ۲۰۱۲: ۳۲).

یکی از نخستین مقالات فارسی در حوزه نام‌شناسی، مقاله «محبوبیت نام‌های اسلامی و فارسی در ایران قبل و بعد از انقلاب اسلامی»، درباره اسامی ثبت‌شده در اداره ثبت احوال همدان طی سال‌های ۱۳۴۱ تا ۱۳۶۶ است (حبیبی، ۱۳۷۱). جمشیدی‌ها و فولادیان (۱۳۸۹)، در مقاله «بررسی تحولات فرهنگ عمومی در ایران براساس تحلیل نام‌گذاری»، با رویکرد نظری دولت‌محور، از سال ۱۳۴۰ تا ۱۳۸۸، تحولات فرهنگ عمومی نام‌گذاری را در ایران بررسی می‌کنند. بعضی مقالات نظیر

«بررسی عوامل اجتماعی فرهنگی مؤثر بر نام‌گزینی کودکان توسط خانواده‌های ایرانی» (در استان هرمزگان)، به صورت مطالعه موردی هستند و به مطالعه متغیرهای دینداری و ملی‌گرایی خانواده‌ها در نام‌گذاری می‌پردازند (دانش، قربانی، ۱۳۹۶). مجموعه مقالات نخستین همایش ملی مطالعات نام‌شناسی (۱۳۹۷) نیز مقالات مختلفی در زمینه پژوهش نام‌شناسی مکان‌ها و اشخاص، از دیدگاه زبان‌شناسی اجتماعی ارائه می‌دهد.

مطالعات نام‌شناسی (Onomastics) در ایران، حوزه‌ای نوین در مطالعات میان‌رشته‌ای است و برای آشنایی با این حوزه و پیشینه آن می‌توان به مقاله «نام‌شناسی اجتماعی-شناختی» مراجعه کرد (زندى و احمدی، ۱۳۹۵). بررسی مقالات به زبان فارسی، نشان داد که بیشتر مطالعات میترايي در زمینه اساطیری، آیینی، فرهنگی و معماری است. در فرهنگ ریشه‌شناختی و دیگر فرهنگ‌های فارسی، به ریشه واژه و معانی پرداخته شده است و تا جایی که نگارنده مقاله جست‌وجو کرده، پژوهشی در زمینه نام‌شناسی میترا یافت نشده است.

۲- میترا و مهر

۱-۲- کهن‌ترین آثار هندواروپایی

قدیمی‌ترین جایی که به نام میترا اشاره دارد، در الواح عهدنامه میتانی-هیتی (Mitannis-Hittite)، متعلق به نیمه هزاره دوم پیش از میلاد مسیح است. در این سوگندنامه که کهن‌ترین اثر از دین آریاییان است، از میترا، ورونه (Varuna)، ایندره (Indra) و ناستیه (Nāsatya) یاد شده است (بهار، ۱۳۵۷: ۶۷، ۲۳). در هند، در سرود ودایی میتره و دیگر سرودهای سانسکریت-ودایی از میتره سخن رفته است. در ایران، در سرود مهریشت و دیگر بخش‌های اوستا، از میترا نام برده شده است. در سنگ‌نوشته‌های فارسی باستان، متون فارسی میانه، مَهرها، سکه‌ها و سنگ‌نگاره‌های دوره پیش از اسلام نیز ایزد مهر خود را نشان می‌دهد. در اروپا، نگاره‌هایی از میتراس (Mithras) به دست آمده است و در منابع مکتوب، علاوه بر شعر و عبارات، گزارش‌ها و اسنادی مربوط به امپراتوران و فرمانروایان رومی است که به کیش میتراس گرویده بودند (مزدپور و همکاران، ۱۳۹۵: ۳۲۳-۳۲۴).

۲-۱-۱- میترا در وداها

میترا در متون ودایی، معمولاً با ورونه که ایزد موکل بر اقیانوس و جهت غرب است، همراهی می‌شود. او جزو هفت ایزد قدرتمندیست که با آمدن روز حاضر می‌شوند و مردمان را به کار فرامی‌خوانند. آن‌ها بدون چشم بر هم زدنی، مراقب همگان هستند و زمین و آسمان را نگهداری می‌کنند (رنگارجان، ۲۰۰۶: ۳۱۸). همراهی میترا با ورونه آنقدر در ریگ‌ودا غالب است که تنها در یک سرود (III, 59.1)، میترا به تنهایی ستوده می‌شود (مک‌دانل، ۲۰۰۴: ۴۴).

۲-۱-۲- میترا در اوستا

نام‌های ایزدان ودایی معاهده میتانی، اگرچه در گائاهای زرد شت نادیده گذارده شده‌اند (نام میترا فقط یک بار در یسن ۴۶: ۵ آمده است)، اما در دیگر مأخذ ایرانی آورده شده‌اند (معیری، ۱۳۸۱: ۹). در کتیبه‌های متقدم هخامنشی، نظیر سنگ‌نبشته‌های تخت جمشید نیز یادى از مهر نمی‌رود؛ اما در اوستای نو و کتیبه‌های متأخر هخامنشی (ارد شیر دوم و سوم)، برعکس دوره پیشین، به ایزد مهری (میترا) برمی‌خوریم که نیرومندتر از ایزد مهر (میترا) مرحله ودایی-میتانی و صاحب سه خویشکاری است (بهار، ۱۳۵۷: ۶۷). ایزدان در دین زردشتی از لحاظ رتبه در رده سوم، بعد از اهوره‌مزدا و امشاسپندان قرار دارند. ماه هفتم سال و شانزدهمین روز هر ماه به نام ایزد مهر است. یشت دهم اوستا نیز سرودی خطاب به ایزد مهر (میترا) است (هینلز، ۱۳۸۸: ۷۸). این یشت طولانی‌ترین یشت اوستاست.

هندواروپاییان باستان به تبع زیست‌بوم سرد و تاریک نخستین‌شان، روشنایی و گرما را مهم‌ترین و مؤثرترین عامل و فاعل در زندگی خویش می‌دیدند و از این جهت به انبوهی از ایزدان و ایزد-مردمان از جنس روشنایی باور داشتند

(واشقانی فراهانی، ۱۳۹۹: ۲۶۸). میترا، به موجب اوستا، خداوند نور و روشنایی آسمانی است. او همیشه بیدار و همیشه هوشیار است، نه خورشید است و نه ماه و نه ستاره؛ بلکه نور و روشنایی است که تاریکی را زایل می‌کند (کومن، ۱۳۸۰: ۲۵). برای اثبات این تمایز می‌توان به این نکته اشاره کرد که در نیایش‌های خرده اوستا، علاوه بر مهر نیایش، خورشید نیایش نیز وجود دارد. همان‌طور که در یشت‌ها، یشت ششم ویژه خورشید است و یشت هفتم، ماه یشت نام دارد و یشت دهم ویژه ایزد مهر است.

۲-۱-۳- میترا در هند و ایران

ایزد میترا ایرانی تا اواخر دوره اوستا، به‌عنوان ایزد خورشید معرفی نمی‌شود؛ اما دارای نقش‌هایی است که در هند و یونان، به یک ایزد خورشید نسبت داده می‌شود. در واقع با استناد به برخی از سرودهای اوستا، می‌توان گفت که این تغییر هویت برای ایزد میترا از زمان اوستا آغاز شده است. صفاتی چون «عالم بر همه چیز»، «قدرتمند»، «توانا»، «حافظ»، «مراقب»، «دارنده هزار حس و هزار چشم»، «شکوهمند»، «والاترین» و... برای میترا اوستایی با میترا-ورونه ودایی مشترک‌اند؛ اگرچه بعضی تفاوت‌ها نیز به چشم می‌خورد (علمدار، ۲۰۰۹: ۹۴).

دیوید سیک (۲۰۰۴)، در مقاله «میتراها و اسطوره‌های خورشید»، پس از تحلیل اسطوره‌های متمرکز بر خورشید در هند و یونان، بیان می‌کند که ایران، به‌عنوان پل ارتباطی فرهنگی و جغرافیایی بین این دو کشور، در مورد ایزد میترا وضعیت پیچیده‌ای دارد؛ زیرا به‌مرور زمان، هم در شخصیت ایزد میترا شاهد تغییراتی هستیم و هم در دین زردشتی (۶۱: ۴۶). به بیان دیگر، میترا در متون متأخر اوستایی یک ایزد خورشیدی است، درحالی‌که در متون قدیم‌تر این‌گونه معرفی نمی‌شود (سیک، ۲۰۰۴: ۴۳۳).

۲-۲- بررسی‌های زبان‌شناختی در زمانی میترا

۲-۲-۱- دگرگونی‌های آوایی /h/

در فاصله زمانی بین آغاز تاریخ زبان‌های ایرانی و پایان دوره اول زبان‌های هندواروپایی، مرحله‌ای از تکوین زبان‌های آریایی قرار دارد. در زمینه آوایی، سه نوع دگرگونی وجود دارد که زبان‌های آریایی، از آن طرق خود را از تمام زبان‌های هندو اروپایی دیگر، به‌طور کامل مجزا و ظاهر ویژه خود را متمایز می‌دارند. این دگرگونی‌ها تابع قوانین دقیقی هستند (بارتلمه، ۱۳۸۴: ۳). در ادامه چند مثال از تغییرات آوایی در هندواروپایی و ایرانی باستان که منجر به پدید آمدن واج /h/ در فارسی می‌شود، در جدول آورده شده است. در مثال ردیف ۲ از جدول ۱، نشان داده شده که چگونه واژه میترا مطابق با الگوی دگرگونی آوایی، در دوره میانه زبان فارسی، تبدیل به «مهر» می‌شود.

جدول ۱. دگرگونی‌های آوایی /h/

ردیف	هندو اروپایی	ایرانی باستان	فارسی نو	مثال
۱	T	θ	h	*pet->*paθana->pahn
۲	--	θr	hr	mitra'-(Skr.)=*miθra>mihr
۳	Th	θ	h	*menth->manθ- → *būmi-maθana->būmahan
۴	tl/tr	θr/ç	s	*putlo->puθra-/puça->puhr (Phl.)>pus
۵	S	h	h	*mēs->*māh->māh
۶	S	š	š	*uṛsno->*uṛšna->gušn

مأخذ: (کنت، ۱۹۵۳: ۳۱؛ بارتلمه، ۱۳۸۴: ۳۸ و ۳۹؛ حسن دوست، ۱/۱۳۹۳: ۷۰-۱۲۸).

pet: به معنی گستردن، menth: به معنی گرداندن، چرخاندن، تکان دادن، būmahan: به معنی زمین‌لرزه، بومهن، uṛsno: به معنی نر

۲-۲-۲- ساخت‌واژه *mitra* و نظرات گوناگون در مورد معنای آن

در مورد ریشه واژه میترا و معنای آن نظرات گوناگونی وجود دارد. نخستین بار در قرن نوزدهم، بارتلمه برای واژه میترا به‌عنوان اسم عام، معنای «پیمان» را ارائه داد. وی این واژه را به‌عنوان اسم خاص، یک ایزد خورشید آریایی معرفی کرد؛ بدون آنکه ارتباطی بین معنای اسم عام و خاص را روشن کند (اشمیت، ۲۰۰۶، ایرانیکا، تاریخ دسترسی ۲۰ تیر ۱۳۹۹).

براساس نظر مک‌دانل (MacDonnel) (۲۰۰۴)، ریشه واژه میترا نامشخص است. از آنجا که این واژه در ریگ‌ودا به معنای «دوست» کاربرد دارد و اغلب به ویژگی مهربانی این خدا در ریگ‌ودا اشاره می‌شود و همچنین در اوستا، وجه اخلاقی شخصیت وی را که حفظ و نظارت بر امانت‌داریست، می‌بینیم؛ باید اصل معنای واژه «هم پیمان» و «دوست» باشد (۴۴).

در کتاب ریشه‌شناختی زبان فارسی، ریشه واژه مهر (میترا)، از *may-/mi-* با معنای «بستن و استوار کردن» یا «مبادله کردن» یا براساس نظر پروفیسور بیلی (Baily) از ریشه *mai-/mi-* به معنی «دوست‌بودن، مهربان‌بودن»، پیشنهاد شده است (حسن دوست، ۱۳۹۳: ۲۶۶۸). آریان‌پور (۱۳۸۴)، آن را از ریشه مفروض هندواروپایی **mei-* به معنی «پیوند دادن» نوشته است و اضافه می‌کند واژه‌های میترا و مهر، در عصر حاضر نیز در زبان‌های هندی، اردو، پشتو، ارمنی، یونانی، لتونی، کردی و... وجود دارند (۴۸۸).

جدول ۲. ساخت‌واژه و معنای میترا

هندو اروپایی	ایرانی باستان	سنسکریت	فارسی باستان	اوستایی	فارسی میانه	فارسی نو
واژه	* <i>mei-/mai-/may-/mi- + -θra</i>	<i>mitrá</i> از ریشه / <i>mith- /mid- /mi-</i>	<i>Miθra</i>	<i>miθra</i>	<i>mihhr</i> (<i>mtr*</i>) پهلوی (<i>myhr</i>) مانوی	<i>mihhr</i> / <i>Mitra</i>
معنا، اسم عام	ریشه فعل: پیوند دادن/دوست بودن	دوست، همراه، شریک	دوست	دوستی، پیمان	پیمان، قرارداد، دوستی، عشق، خورشید (مکنزی)	عهد، پیمان، دوستی، عشق، محبت، خورشید
معنا، اسم خاص	نام ایزد	نام ایزد	نام ایزد، ماه و روز	نام ایزد، ماه و روز	نام ایزد، خورشید (معین) ماه و روز- در ترکیب نام پسر و دختر	نام ایزد، ماه و روز- در ترکیب نام پسر و دختر
جنس دستوری		مذکر	مذکر	مذکر		

مأخذ: (کنت، ۱۹۵۳: ۲۰۳؛ معین، ۱۳۷۱: ۴۶۶۲؛ مکنزی، ۱۳۷۹: ۱۰۷؛ حسن دوست، ۱۳۹۳: ۵/۲۶۶۸).

مقالات بسیاری در مورد ریشه، معانی اصلی و تعمیمی میترا، براساس ریشه‌شناسی یا تحلیل متون نوشته شده است که از مهم‌ترین آن‌ها می‌توان به مقالات آنتوان می‌یت (Antoine Meillet)، پل تی‌یم (Paul Thieme) و ژان گوندا (Jan Gonda) اشاره کرد (لینکلن، ۱۹۷۷: ۲۰۲). ایوانکویچ (Ivancovich) (۲۰۱۷)، در جدیدترین مقاله خود، علاوه بر آنکه به نقد نظرات پیشین می‌پردازد، با استناد به سرودی از ریگ‌ودا در مورد میترا (III, 59.1)، با این ترجمه: «میترا موجب گردآمدن مردم می‌گردد، زمانی که سحرگاهان خود را نشان می‌دهد»، بیان می‌کند که کاربرد صفت فاعلی انعکاسی در این جمله بدان معناست که میترا موجودی زنده و قادر به اجرای عملی برخوردار است و توسط خود وی است و معنای «خورشید» دارد. در حالی که واژه «پیمان» براساس ساخت‌واژه در سنسکریت، یک صفت مفعولی است و مفهومی انتزاعی دارد؛ بدین ترتیب قادر به اجرای عملی به‌تنهایی

نیست و نیاز به یک عامل بیرونی برای به اجرا درآمدن دارد. در ادامه وی به نقد ترجمه «پیمان» برای میترا، توسط بعضی از زبان‌شناسان می‌پردازد و این امر را اشتباهی برگرفته از تأثیر قوانین گرامر زبان یونانی می‌شمارد که قابل انطباق با زبان سنسکریت نیست. براساس شاهد از ریگ ودا، وی تأکید می‌کند که نمی‌توان برای واژه میترا معنای «همبستگی و پیمان» را در نظر گرفت. تنها می‌توان میترا را ایزد ناظر بر پیمان‌ها انگاشت (۴۱).

توضیحات جدول ۲: نیبرگ (Nyberg) (۱۹۷۴: ۱۳۲)، در واژه‌نامه پهلوی خود، برای «مهر» به‌عنوان اسم عام، معانی دوستی و پیمان و خورشید را آورده است؛ اما در فرهنگ معین، خورشید اسم خاص است (۴۴۶۲۹). همان‌طور که ملاحظه می‌شود، در ردیف معانی عام، معنای خورشید، تنها در متون زبان‌های میانه برای واژه *mihra* ثبت شده است و در متون زبان‌های باستان که فقط شکل *mitra* وجود دارد، این واژه در معنای دوستی و عهد و پیمان آمده است.

۲-۳-۲ کاربرد نام‌های میترا و مهر به‌عنوان اسم خاص در ایران

۲-۳-۱-۲ در زبان‌های ایرانی باستان (فارسی باستان و اوستایی)

میترا: این واژه، در کتیبه‌های هخامنشی متأخر با ضبط میترا (*Mⁱ tra/Mitra/Mⁱ θra*)، به‌عنوان نام ایزد، دیده می‌شود (شارپ، ۱۹۷۱: ۱۷۰). در متون اوستایی نیز، به خصوص در یشت دهم که به نام ایزد میترا (مهر) است، این واژه با ضبط میترا (*Miθra*) به دفعات صرف شده است یا در ساخت صفت‌های مرکب به‌کار رفته است (بارتلمه، ۱۹۶۱: ۱۱۸۶-۱۱۸۳).

۲-۳-۲-۲ در زبان‌های ایرانی میانه (شاخه غربی)

میترا/مهر: ضبط این واژه در زبان‌های ایرانی میانه به صورت مهر (*Mihra*) است که بر ایزد مهر، نام ماه یا روز شانزدهم ماه و همچنین خورشید، دلالت دارد. حرف‌نویسی آن در فارسی میانه *mtrⁱ* و در مانوی *myhr* است (مکنزی، ۱۹۷۱: ۵۶). در واژه‌نامه نیبرگ (۱۹۷۴: ۱۳۳)، چند ترکیب ساخته شده با *Mihra*، بر اساس متونی به زبان پهلوی، به‌عنوان اسم خاص، آورده شده است:

Mihrak: مهرک؛ صورت کوتاه‌شده‌ای از *miθra* که در ترکیب‌ها نیز به‌کار می‌رود.

Mihrēh: مهری، مهریانه.

Mihra-narsahē: مهرنر سَه؛ نام وزیر بهرام شاه و یزدگرد دوم؛ صورت اوستایی «نر سَه»، «نریو سنگ» است که خود از ترکیب *nairyā*- «مردانه» و *saṇha*- «وحی، اعلام» ساخته شده و نام ایزد پیام‌آور است.

Mihra-nāz: محبوب میترا / *Mihra-zāt*: آفریده میترا.

همان‌طور که مشاهده می‌شود، این ترکیب‌ها براساس واژه مهر به‌عنوان اسم خاص و در معنای ایزد مهر ساخته شده‌اند.

۲-۳-۳-۲ در فارسی نو

میترا: ۱- برای این واژه در فرهنگ دهخدا به‌عنوان اسم خاص، به مدخل مهر ارجاع داده شده است. البته برای «میترا» این توضیحات آمده است: اسم خاص به معنی مهر؛ فرشته فروغ و رجوع شود به میترا. ۲- برای این واژه در فرهنگ معین، در بخش اعلام (ج. ۶) به مدخل مهر ارجاع داده شده و در آن مدخل، از ایزد مهر و ارتباط وی با آیین مهرپرستی سخن رفته است.

مهر: ۱- مهر در فرهنگ دهخدا یکی از بغان یا خداوندگاران آریایی یا هندوایرانی، پیش از روزگار زرتشت است که پس از ظهور زرتشت، یکی از ایزدان یا فرشتگان آیین مزدیسنا می‌شود. ۲- در جلد چهارم فرهنگ معین (ص. ۴۴۶۲)، به‌عنوان اسم خاص، این معانی ارائه شده است: رب‌النوع آریایی؛ خورشید، آفتاب؛ ماه هفتم هر سال شمسی؛ روز شانزدهم هر ماه شمسی.

۲-۴- میترا و مهر در فرهنگ نام‌های ایرانی

برای بررسی چگونگی معرفی جنسیت واژه میترا، در فرهنگ نام‌های ایرانی، فرهنگ‌های گوناگونی (۱۰ فرهنگ) از دهه‌های ۴۰، ۵۰، ۷۰، ۸۰ و ۹۰ شمسی، در کتابخانه‌ها انتخاب شدند. در فرهنگ نام‌هایی که از سال‌های ۱۳۴۵ تا ۱۳۹۳ مشاهده شد، ضبط واژه میترا و ترکیبات آن تنوع کمی دارد؛ اما نام‌هایی که از ترکیب با واژه «مهر» ثبت شده‌اند، تنوع بسیار دارند. همچنین تغییر نام‌های ترکیبی ساخته شده با مهر، از دهه ۴۰ تا ۹۰ مشهود است. قابل ذکر است که تقسیم‌بندی فرهنگ نام‌های مذکور، گاهی به تفکیک جنسیت بود و در فرهنگ‌های جدیدتر، بخش‌هایی به نام خانوادگی و نام‌های مناسب برای شرکت‌ها و محصولات تجاری اختصاص یافته بود.

میترا: در قدیمی‌ترین فرهنگ (محمّدلوی عباسی، ۱۳۴۵)، ضبط میترا و میتراذخت به چشم می‌خورد؛ اما چون تفکیک جنسیتی در فرهنگ صورت نگرفته است، نمی‌توان به طور یقین گفت که نام میترا برای پسر معرفی شده است. پس از آن، در دیگر فرهنگ‌ها اشاره‌ای به نام میتراذخت نمی‌شود تا فرهنگی در دهه ۹۰ (لطیفی‌خواه، ۱۳۹۳) که هر دو نام میترا و میتراذخت را برای دختر معرفی می‌کند و در مدخل بعدی، میترایار را به‌عنوان نام مشترک بین پسران و دختران می‌آورد. در فرهنگ‌های برخط نام‌های ایرانی، معانی و اطلاعاتی که در مورد نام میترا وجود دارد، موردی و ناکامل است؛ اما وجه اشتراک همگی در آن است که میترا را نام دخترانه می‌دانند. براساس تارنمای ثبت احوال ایران، در سال ۱۳۹۸ فراوانی این نام برای اشخاص در قید حیات، ۸۲۳۸۵ نفر بوده است.

مهر: در گذر از دهه ۴۰ تا ۹۰ شمسی، در فرهنگ‌های جدیدتر بعضی نام‌های مشتق از مهر، دیگر مشاهده نمی‌شوند و این امر به دلیل حذف تعدادی از اسامی است که براساس شرایط اجتماعی مورد استقبال نیستند.

نام‌هایی که در ترکیب با مهر در دو فرهنگ از سال ۱۳۴۵ و ۱۳۵۰ آمده است، برای نمونه می‌آید: مهرا، مهرا، مهرا، مهراج، مهراس، مهراذر، مهراآ، مهراآزاد، مهراآسا، مهراآگین، مهراآور، مهراآیین، مهراآسپند، مهراآسپندان، مهراآ، مهراآذخت، مهراآندیش، مهراآنفر، مهراآنگیز، مهراآیزد، مهراآبار، مهراآبان، مهراآبانو، مهراآبنده، مهراآپو، مهراآپروز، مهراآجان، مهراآجو، مهراآداد، مهراآخسرو، مهراآزاد، مهراآزاد، مهراآپور، مهراآکام، مهراآکیش، مهراآگان، مهراآگشنسب، مهراآگیر، مهراآمند، مهراآناز، مهراآنرسی، مهراآنوش، مهراآنیآ، مهراآروز، مهراآوند، مهراآرمز، مهراآری، مهراآریاب، مهراآریار، مهراآریز، مهراآرین (محمّدلوی عباسی، ۱۳۴۵)، مهراآ، مهراآ، مهراآزاد، مهراآسا، مهراآور، مهراآنفر، مهراآیزد، مهراآپو، مهراآجو، مهراآزاد، مهراآک، مهراآکیش، مهراآگان، مهراآمند، مهراآنوش، مهراآوند، مهراآریاب (شاهین، ۱۳۵۰).

۲-۵- کاربرد نام میترا در زبان‌های سانسکریت و هندی

۲-۵-۱- نام‌گذاری براساس متون ودایی

در دوره‌های باستان، اغلب اسامی هندوها براساس نام ایزدان یا ایزدبانوان بود. بعضی اسامی براساس نام مکان‌ها، نام چارپایان یا پرندگان و نام اشیایی در طبیعت، مانند خورشید، ماه، ستاره، کوه، رودخانه و... بود. در بعضی جوامع هندی مرسوم بود که یک نام پنهان و رمزی نیز به کودک می‌دادند. ساختار اسم اشخاص در هندی باستان و وسطی اکثراً یک اسم ساده بود که به زبان سانسکریت و براساس ضبط متون ادبی سانسکریت انتخاب می‌شدند. در دوره‌های جدیدتر، نام‌گذاری اسامی ساده رواج کمتری دارد و گرایش به اسامی دو قسمتی بیشتر می‌شود. نام‌های پارسی-عربی نیز با تغییرات آوایی، برای حفظ جنبه آوایی زبان مقصد، استفاده دارند (کول، ۱۹۹۵: ۱-۳). زمانی که نام یک ایزد یا ایزدبانو را برای نام‌گذاری کودک به کار می‌برند، عموماً یکی از این چهار روش ساخت‌واژگانی رایج است: ۱- زمانی که باور بر این است کودک از رحمت یکی از ایزدان به والدین داده شده و باید وی را هدیه ایزدان شمرد، واژه *Din, Dutta, Prasad* یا *Baksh* به نام ایزد اضافه می‌شود؛ مثال: *Ram Baksh* (رحمت ایزد رام). ۲- یکی از روش‌های رایج نام‌گذاری پسران در بین هندوها، اضافه کردن *Das* (غلام) یا *Sevak* (خدمتگزار) به نام

ایزد است؛ مثال: *Krishna Das*. ۳- تلفیق نام دو ایزد مورد پرستش. گاهی نام ایزد و همسر آن ایزد برای نام‌گذاری به یکدیگر اضافه می‌شود؛ مثال: *Sita Ram Ram Shankar*. ۴- افزودن واژه‌ای که نشان‌دهنده وابستگی به آن ایزد باشد. معمولاً درج دو نوع وابستگی کاربرد دارد: همسر (زن یا شوهر) یا فرزند (دختر یا پسر)؛ مثال: *Pavan Sut, Kamala Pati* (مهروترا، ۱۹۸۲: ۴۴-۴۵). این شیوه‌های ساخت نام در ایران پیش از اسلام و پس از آن نیز مشاهده می‌شود؛ مانند: مهرداد، عنایت‌الله (ساخت‌واژه ۱)، غلامرضا (ساخت‌واژه ۲)، محمدرضا (ساخت‌واژه ۳)، مهردخت، میترا دخت (ساخت‌واژه ۴).

میترا: این واژه به‌عنوان اسم خاص، ایزدی مذکر است که معمولاً با ورونه ظاهر می‌شود. وی ایزدییست که مردان را به کار می‌خواند و حافظ زمین و آسمان است و تمام مخلوقات را بدون چشم برهم زدن می‌پاید. ضبط‌های گوناگونی از میترا در واژه‌های مرکب، به‌عنوان اسم خاص یا عام به صورت مذکر و مؤنث و خنثی مفرد و همچنین به صورت مثنی در ترکیب *mitrā-varuṇa* براساس شواهد متون گوناگون ودایی و کهن هندی آورده شده است. زمانی که این واژه به‌صورت اسم مؤنث به کار می‌رود، مختوم به *-trā* است؛ برای مثال، *Mitrā* اسم خاص مؤنث و نام یک رودخانه است (ویلیمز، ۱۹۷۴: ۸۱۶).

۲-۵-۲- زبان هندی و اردو

زبان هندی، زبان مهمی در شاخه هندوآریایی از خانواده هندواروپایی است. این زبان به خط دیواناگری نوشته می‌شود و از گویش‌های ودایی که آریایی‌ها در ۱۲۰۰ تا ۱۵۰۰ پیش از میلاد بدان تکلم می‌کرده‌اند، منشعب شده است. این گویش‌ها، به تدریج در کاربرد متحول شدند تا جایی که در نهایت سنسکریت به‌عنوان یک زبان ادبی ثابت از آن‌ها مجزا شد. هندی زبانی غنی در واژگان است، زیرا سنسکریت منبع اصلی آن است (دوگرا، ۱۹۷۶: ۳۲۸).

هندی زبانی است که ۲۵۷ میلیون نفر در استان‌های هندی‌زبان هندوستان بدان تکلم می‌کنند و البته دیگران نیز آن را می‌فهمند. این زبان حدود ۲۰ گویش محلی دارد. با افزایش سطح باسوادی در هندوستان، زبان هندی نیز اهمیت بیشتری یافته است (همان: ۳۲۷). پس از پایان دوره استعمار انگلیس در هندوستان، با جداکردن زبان نوشتار از گفتار و ایجاد اصلاحات چند جانبه، زبان‌های هندی و اردو به کیفیت برتری دست یافتند. بدین ترتیب تا اواسط قرن نوزدهم دو زبان مجزا برای دو جامعه مختلف هند و مسلمان کاربرد پیدا کرد (کومار، ۱۹۹۰: ۱۲۵۳). در حال حاضر، شاترجی (*Shatterji*)، در شبه‌قاره هند، پنج صورت از زبان هندوستانی را مشخص کرده که نام‌گذاری آن‌ها تلفیقی از موقعیت جغرافیایی، تفکیک دینی یا طبقه کاربردی آن است: ۱- هندوستانی بومی که گویش محلی مناطق غرب دهلی (*Rohikhand & Meerut*) هستند. ۲- هندوستانی خالص (*Proper*) که گویش معیار دهلی است. ۳- هندی اصیل (*High Hindi*)؛ این نوع از زبان هندوستانی، با گرایش بازگشتی به سنسکریت، در قرن نوزدهم بین هندوها رواج یافت و عکس‌العملی در برابر گسترش زبان اردو بود. ۴- اردو یا زبان هندی مسلمان. ۵- هندی بازاری (*Bazar Hindi*) که صورت ساده شده‌ای از موارد سوم و چهارم است. ساختارهای دستوری، عناصر ریشه‌ای، پسوندها و واژگان، در هندی اصیل و اردو مشترکات زیادی دارند. دلیل تفکیک اردو از هندی اصیل، این مؤلفه‌ها در زبان اردو است: خط فارسی-عربی؛ فراوانی واژگان فارسی-عربی، حذف واژگان اصیل هندی و سنسکریت؛ وجود فضای عمومی غالب اسلامی و فارسی در ادبیات و آرمان‌های زبان اردو (مابز، ۲۰۱۰: ۲۰۴-۲۰۵).

مرتبط با این بحث، آن که در بعضی فرهنگ‌های هندی مشاهده می‌شود در توضیحات نام میترا حیطه دینی آن نیز ذکر می‌شود و البته نام میترا هم در بین هندوها و هم مسلمانان، کاربرد دارد.

۲-۵-۳- میترا در فرهنگ نام‌های غیرفارسی

در کتاب نام‌های «انتخاب آسان نام برای کودک»، میترا به‌عنوان نام هندی، «دوست» و به‌عنوان نام فارسی، «فرشته» معنی شده است. نویسنده، تقسیم‌بندی سامی را براساس مفاهیمی چون امیدواری، دوستی، پیروزی، شادمانی، مهربانی، گل‌ها و عوامل طبیعی و... انجام داده است (باردن، ۲۰۰۹: ۷۶، ۲۲۵). در کتاب «صد هزار نام برای کودکان»، میترا به‌عنوان نام هندی،

«خدای روشنایی» و به‌عنوان نام ایرانی، «فرشته» معرفی می‌شود (لانسکی، ۲۰۰۶: ۲۳۱). کتاب «یک نام عالی: راهنمای گام‌به‌گام انتخاب نام کودک»، میترا را یک نام ایرانی، خدایی که در دوره باستان پرستش می‌شده و ایزدبانوی عشق و مهربانی معرفی کرده است (کاکس، ۲۰۰۴: ۱۷۲). فرهنگ نام‌های فراوانی به تفکیک ملیت برای اسامی وجود دارند؛ اما بیشتر مطالب، مشابه و گاهی نادرست است؛ همان‌گونه که می‌بینیم، کاکس (۲۰۰۴) میترا را ایزدبانو معرفی کرده است. بدین ترتیب به اطلاعات دقیق و هماهنگی در این فرهنگ نام‌ها نمی‌توان دست یافت.

با جست‌وجو در فرهنگ نام‌های برخت، این اطلاعات به دست آمد:

– میترا (Mitra)، صورت دیگری از *Mithra*؛ کاربرد در هندوئیسم، هندی. جنسیت: مذکر و مؤنث (unisex). توضیحات: به معنی «دوست» در سانسکریت؛ صورت مذکر و مؤنث این واژه به خط هندی یکسان است. نام یکی از خدایان هندو است که در ریگ‌ودا نماد دوستی و پیمان معرفی می‌شود (www.behindthename.com)، تاریخ دسترسی ۱۶ خرداد (۱۳۹۹).

– میترا (Mitra): معنا: بین مسلمانان: نام یک ایزد یا ایزدبانو؛ جنسیت: دختر. بین هندوها: خورشید، دوست؛ جنسیت: پسر.

(hamariweb.com) / تاریخ دسترسی ۵ مرداد (۱۳۹۹).

– میترا: زبان اردو: نام دختر (<https://www.urdupoint.com>)، تاریخ دسترسی ۲۰ شهریور (۱۳۹۹). جست‌وجو در تارنماهای دیگر نتایج گوناگونی به دست آورد؛ برای مثال میترا به‌عنوان نام دختر و با معانی دوست، خورشید یا ایزدبانو نیز معرفی شده بود (www.moonastro.com)، تاریخ دسترسی ۵ مرداد (۱۳۹۹). نکات مشترک در تمام فرهنگ‌هایی که توضیحات دقیق‌تری داشتند، این بود که نام میترا در بین مسلمانان هند برای دختر و در بین هندوها برای دختر و پسر به کار می‌رود. گاهی به‌صورت تفکیک‌شده در بین هندوها نام پسران معنای خورشید یا دوست را دارد و برای دختران در معنای ایزدی آن است.

۲-۶- عوامل زبانی و فرازبانی در نام‌گذاری میترا

دگرگونی معنایی بیش از هر یک از جنبه‌های دگرگونی زبانی، با زندگی و فرهنگ جامعه زبانی پیوند دارد (پناهی، ۱۳۸۷: ۲۰۴). همان‌گونه که پیش از این آمد، نام‌شناسی در گذشته، تنها به ساخت‌واژه نام‌ها می‌پرداخت؛ اما رویکردهای جدید برای مطالعه نام‌ها تلاش بر آن دارند تا نشان دهند اسامی، حامل هویت و نشانه‌های آن هستند (هالاند و همکاران، ۲۰۱۲: ۱).

عوامل مؤثر بر نام‌گذاری در جامعه ایران، تحولات اجتماعی، پذیرش و نوآوری، مسائل اعتقادی، ارزش‌های دینی، هویت ایرانی، مهاجرت، چارچوب ضوابط و مقررات ثبت احوال، تبعیض طبقاتی، گرایش‌های شهری و روستایی و زنده نگاه داشتن نام یکی از اقوام در گذشته برشمرده می‌شوند (دانش و قربانی، ۱۳۹۶: ۹۴-۹۶). با در نظر گرفتن ارتباط دیرپای جغرافیایی، بازرگانی، سیاسی و اجتماعی-فرهنگی ایران و شبه‌قاره هند، می‌توان اکثر عوامل مؤثر بر نام‌گذاری در ایران را متقابلاً در هند نیز یافت.

دو تمدن کهن ایران و هند، با غنای فرهنگی، چنان ریشه در اعماق تاریخ دارند که مطالعه تاریخ هر یک بدون در نظر گرفتن دیگری ممکن نیست. در هند، گسترش دین اسلام که مرحله اصلی و عملی‌تر آن توسط سپاهیان محمود غزنوی انجام گرفت، همراه با توسعه فرهنگ دیرپای ایرانی در شبه‌قاره هند، موجب شد تا در دوره‌های بعد، میراث گراندردی در آن سوی مرزهای جغرافیایی کشورمان از زبان و ادب فارسی و فرهنگ ایرانی سال‌ها ماندگار شود (فلاح، ۱۳۸۸: ۱۲۷).

مذهب یکی از پایه‌های جامعه هندو است. قسمت اعظم اسامی اشخاص مذهب هندوئیسم، به‌ویژه از نام ایزدان و ایزدبانوان، قدیسین و فیلسوفان و مراسم آیینی یا پرستشگاه‌ها گرفته شده‌اند. به‌ندرت می‌توان ایزد یا ایزدبانویی را از زیارتگاه‌های هندو یافت که به‌عنوان نام اشخاص کاربرد نداشته باشد. اعتقاد بر این است که با نام‌گذاری فرزند به نام این

مقدس‌ان، روح فرزند از ارواح شیطانی محفوظ و اقبال و خوشبختی و سعادت نصیب فرد می‌شود. والدین و بزرگان خانواده امیدوارند که با این نامگذاری و هر نوبت صدازدن و بردن نام فرزند، پاداش الهی (*punya*) عمل نیک را دریافت کنند. این پدیده یک همکاری متقابل (*double indexicality*) بین حامل نام و ایزد یا ایزدبانو شناخته می‌شود (مهروترا، ۱۹۸۲: ۴۳). نامگذاری در ایران نیز بر پایه دین اسلام و نام امامان و معصومین، سنتی دیرینه است. با توجه به پیوستگی‌های زبانی و اجتماعی ایران و هندوستان، این سنت سابقه‌ای طولانی دارد که تا دوره باستان هندوایرانی نیز می‌رسد. مشابهت‌های ساخت‌واژگانی در قسمت ۲-۴-۱ توضیح داده شد.

در بررسی زبانی و فرازبانی، این موارد تأثیرگذار در تداوم نام‌گذاری میترا در طول تاریخ، در ایران و شبه‌قاره هند، و تغییرات و تعمیم معنایی آن یافت شد:

عوامل زبانی:

- خویشاوندی زبان سنسکریت با زبان‌های اوستایی و فارسی باستان.
- شباهت‌های فراوان واژگانی و صرفی و نحوی و معنایی در اوستا و ریگ‌ودا.
- تحولات آوایی واژه *Mitra* از دوره باستان به میانه.
- تعمیم معنایی واژه میترا از دوره باستان به میانه.
- مشابهت شیوه‌های نام‌گذاری از نظر ساخت‌واژه (اسامی دوقسمتی)، در بین ایرانیان و هندیان.
- جنس دستوری واژه *Mitra* که در سنسکریت و اوستا و فارسی باستان مذکر است.
- جنس دستوری «خورشید» که در زبان اوستایی ختشی (*hvar*) و در زبان عربی مؤنث (شمس) است.
- عملکرد زبان اردو به عنوان زبان میانجی بین هند و ایران (پناهی، ۱۳۸۷: ۲۰۳).
- خط فارسی-عربی اردو.

عوامل فرازبانی:

- اسطوره‌ها و انگاشته‌های مشترک دو قوم.
- جنس زیست‌شناختی میترا در اسطوره‌های ایران و هند.
- گسترش و دیرپایی میترائیسم.
- مقبولیت و وجود نام میترا، در همه فرهنگ‌های ایرانی و غیرایرانی.
- ورود اسلام به ایران و سپس به هند.
- تأثیرپذیری هند از فرهنگ و ادب اسلامی.
- تغییر هنجارهای اجتماعی در اسم‌گذاری.
- تفکیک زبان اردو از هندی براساس دین گویشوران.

۳- نتیجه

طی بررسی در زمانی انجام شده برای واژگان میترا و مهر، مشخص شد که خدای آریایی، میترا، از نظر جنس دستوری، مذکر و از نظر اساطیری نیز در متون و نقوش کهن، خدایی مذکر معرفی و تجسم شده است. واژه میترا در اثر دگرگونی‌های آوایی، در زبان‌های ایرانی میانه، به مهر تغییر یافته و پس از آن به عنوان ایزد مهر در ایران ستوده می‌شده است. علاوه بر این، واژه میترا نیز تا عصر حاضر به حیات خود ادامه داده است. میترای ریگ‌ودا، همان خدای آریایی ایرانی‌ها و مذکر است.

ریشه واژه میترا مشخص نیست؛ اما براساس تحلیل متون، بنابر نظر اکثر دانشمندان، معنای اصلی آن، هم‌پیمان و دوست در نظر گرفته شده و بعدها در اثر تعمیم معنایی، خورشید نیز جزو معانی آن شده است. علت این تعمیم با توجه به نقش‌پذیری وی به‌عنوان ایزد خورشید، علاوه بر خدای نور و ناظر بر پیمان‌ها در متون متأخر اوستایی قابل توجیه است.

با توجه به اهمیت ایزد میترا در اسطوره‌های ایران و هند و بقای این اسطوره در طی هزاره‌ها، میترا برای نامگذاری اشخاص در هند و ایران کاربرد دارد. این نام در بین مسلمانان هندوستان به‌عنوان نام دختر و در بین هندوها برای دختر و پسر به کار می‌رود. بررسی فرهنگ‌های غیرفارسی نشان داد که در نامگذاری میترا، هم معنای عام، یعنی دوست، هم‌پیمان و خورشید و هم معنای خاص که نام ایزد است، مدنظر است. از آنجا که نامگذاری در سطح ناخودآگاه و اکثر مواقع بدون آگاهی از ریشه‌شناسی نام صورت می‌گیرد، نمی‌توان به‌طور دقیق گفت کدام معنا برای پسر و کدام برای دختر در نظر بوده‌است؛ اگرچه در بعضی فرهنگ نام‌های هندی، معنای عام برای پسران و معنای خاص برای دختران آورده شده‌است.

در ایران معاصر، میترا برای نامگذاری دختران به کار می‌رود. با توجه به مذکر بودن ایزد میترا دو احتمال وجود دارد: ۱- به احتمال ضعیف، در سطح ناخودآگاه زبانی، در معنای عام یعنی دوست، عزیز و خورشید است. ۲- با توجه به قراین شیوه‌های ساخت واژگانی دو قسمتی نام اشخاص در ایران و هند و کهن‌الگوی اسطوره میترا، احتمال قوی‌تر آن است که در معنای خاص برای نام‌گذاری به کار برود و صورت کوتاه شده میترا دخت با شد. در بین مسلمانان هند نیز میترا صرفاً برای دختران کاربرد دارد. با توجه به پیشینه طولانی مشترک ایران و هند و اینکه زبان اداری و دومین زبان رسمی کشور هند پس از اسلام (حدود ۷ قرن) فارسی بوده است، به نظر می‌رسد نامگذاری واژه میترا برای دختران در بین مسلمانان هند و ایران از یک پیشینه مشترک ناشی شود.

در ایران از دوره میانه زبان فارسی به بعد، علاوه بر میترا شکل تحول‌یافته آن یعنی مهر (در معنای خاص)، در ترکیب‌های گوناگون ساخت اسامی، برای دختران و پسران به کار می‌رود. به‌نظر می‌رسد کاربرد صورت قدیم (میترا) و جدید (مهر) واژگانی در طول زمان، وجه تمایز معنایی بین ایزد روشنایی (میترا) و خورشید (مهر) ایجاد کرده باشد.

۴- منابع

آریان‌پور کاشانی، منوچهر. (۱۳۸۴). *فرهنگ ریشه‌های هندواروپایی زبان فارسی*، اصفهان: نشر جهاد دانشگاهی.
بارتلمه، کریستین. (۱۳۸۴). *تاریخچه واج‌های ایرانی*، ترجمه دومانیان، واهه، تهران: پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی.

بهار، مهرداد. (۱۳۷۵). *ادیان آسیایی*، تهران: نشر چشمه، ۱۳۷۵.

پناهی، ثریا. (۱۳۸۷). بررسی معنای برخی واژه‌های مشترک در فارسی و زبان‌های هندی و اردو، *نامه فرهنگستان*، ۱۰(۴): ۲۰۳-۲۱۲.

جمشیدی‌ها، غلامرضا؛ فولادیان، مجید. (۱۳۹۰). بررسی تحولات فرهنگ عمومی در ایران براساس تحلیل نام‌گذاری‌ها، *مطالعات فرهنگی و ارتباطات*، ۲۴: ۳۹-۶۴.

حسن‌دوست، محمد. (۱۳۸۳). *فرهنگ ریشه‌شناختی زبان فارسی*، ج ۱، تهران: فرهنگستان زبان و ادب فارسی.

حسن‌دوست، محمد. (۱۳۹۳). *فرهنگ ریشه‌شناختی زبان فارسی*، ج ۵-۱. تهران: فرهنگستان زبان و ادب فارسی.

دانش، یونس؛ قربانی، علی‌اکبر. (۱۳۹۶). بررسی عوامل اجتماعی فرهنگی موثر بر نام‌گزینی کودکان توسط خانواده‌های ایرانی (مطالعه موردی استان هرمزگان)، *دوفصلنامه مشارکت و توسعه اجتماعی*، ۳(۵)، ۱۰۹-۸۷.

دهخدا، علی‌اکبر. (۱۳۷۷). *لغت‌نامه دهخدا*، ج ۱۴. تهران: انتشارات دانشگاه تهران.

زندى، بهمن؛ احمدى، بهزاد. (۱۳۹۵). نام‌شناسى اجتماعى - شناختى؛ حوزه نوين مطالعات ميان رشته‌اى، فصلنامه مطالعات ميان رشته‌اى در علوم انساني، ۱۹(۱)، ۹۹-۱۲۲.

شاهين، داريوش. (۱۳۵۰). فرهنگ نام‌هاى برگزيده. تهران: انتشارات غزالى.

فلاح، مرتضى. (۱۳۸۸). جاىگاه فرهنگ و زبان فارسى در شبه‌قاره هند، فصلنامه مطالعات ملي، ۱۰(۲)، ۱۲۷-۱۵۱.

كالوه، لويى-ژان. (۱۳۷۹). درآمدى بر زبان‌شناسى اجتماعى، ترجمه محمدجعفر پوينده، تهران: انتشارات نقش جهان.

كومن، فرانتس. (۱۳۸۰). آيين پر رمز و راز ميترايى، تهران: انتشارات بهجت.

لطيفى خواه، پريا. (۱۳۹۳). فرهنگ كامل نام‌هاى ايرانى از آغاز تا امروز. چاپ اول. تهران: ويستار.

محمدلوى عباسى، محمد. (۱۳۴۵). فرهنگ نام‌هاى ايرانى. تهران: انتشارات بنياد.

مزدآپور، كتيون؛ زر شناس، زهره؛ گشتاسب، فرزانه؛ سليمى، مينا؛ قلبيزاده قلعه، خسرو؛ نميرانيان، كتيون؛ تيريزى نژاد، زهرا؛

نورى، زهره؛ آقاميرى، مريم‌السادات. (۱۳۹۵). ادیان و مذاهب در ايران باستان، چاپ دوم، تهران: سمت.

معيرى، هايد. (۱۳۸۱). مغان در تاريخ باستان، تهران: پژوهشگاه علوم انساني.

معين، محمد. (۱۳۷۱). فرهنگ فارسى، ج ۴ و ۶. تهران: انتشارات اميركبير.

مکنزى، ديويدينيل. (۱۳۷۹). فرهنگ كوچک زبان پهلوى، ترجمه مهشيد ميرفخرابى، چاپ دوم، تهران: پژوهشگاه علوم انساني و مطالعات فرهنگى.

ملايى، احمد؛ محمودى، محمدعلى؛ زهرازاده، محمدعلى. (۱۳۹۶). گفتمان پسااستعمارى مشترك در ادبيات داستانى معاصر هندوایران، مطالعات شبه‌قاره، ۹(۳۱): ۹۷-۱۲۰.

واشقانى فراهانى، ابراهيم. (۱۳۹۹). داستان آرش، بازمانده اسطوره «ايزد روشنايى كماندار» در اقوام هندواروپايى باستان، مطالعات شبه‌قاره، ۱۲(۲۹): ۲۸۲-۲۶۳.

هينلز، جان. (۱۳۸۸). شناخت اساطير ايران، ترجمه ژاله آموزگار و احمد تفضلى، تهران: نشر چشمه.

Alamdard Moghaddam S.H. (2009). **Comparative Study of Vedas and Ancient Iran Worships**. Ph.D. Thesis, India: University of Pune.

Barden, A.E. (2009). **Baby Names Made Easy: The Complete Reverse-Dictionary of Baby Names**, Simon and Schuster.

Bartholomae, C.h. (1961). **Altiranisches Wörterbuch**. Berlin: Walter De Gruyter & CO.

Bhattacharyya, T. (2020). The Avesta, Rgveda and Brahmā cult, **Annals of the Bhandarkar Oriental Research Institute**, 51(1/4), 31-50. Retrieved July 23, 2020, from www.jstor.org/stable/41688672, 1970.

Brendler, S. (2012). Identity of Name(s) as a Crucial Problem in Name Studies, Or: Towards the Recognition of Onymic Identity as a Principal Onomastic Concept, **Oslo Studies in Language**, 4(2): 29-44.

Cox, J. (2004). **The perfect name: A step-by-step guide to naming your baby**, Barnes & Noble Publishing.

Dogra, R.C. (1976). Notes on Hindi names, **International Library Review**, 8: 3: 327-347, DOI: 10.1016/0020-7837(76)90040-6.

Helleland, B., Ore C.-E., Wikström S. (2012). Names and Identities, **Oslo Studies in Language**, 4(2): 1-6.

Ivankovic, M. (2017). The Vedic God Mitra the Mitrani and MAP the inviolable guardian of the sacred Vedic Lore, **IJSR**. 3(3). 36-45.

JAIN, M.R. (1972). Hindi Names, **Libri** 22, 3, 200-226, doi: <https://doi.org/10.1515/LIBR.1972.22.3.200>.

Kent, R. (1953). **Old Persian Grammar**, Connecticut: American Oriental Society.

Koul, O.N. (1995). **Personal names in Kashmiri**, Sociolinguistics: South Asian perspectives, New Delhi: Creative Books.

Kumar, K. (1990). Quest for Self-Identity: Cultural Consciousness and Education in Hindi Region, 1880-1950, **Economic and Political Weekly**, 25(23), 1247-1255. Retrieved July 28, 2020, from www.jstor.org/stable/4396377.

Lansky, B. (2006). **100,000+ Baby Names: The Most Complete Baby Name Book**, Simon and Schuster.

Lincoln, B. (1977). Mitra, Mithra, Mithras: Problems of a Multiform Deity. **History of Religions**, 17(2), 200-208. Retrieved July 23, 2020, from www.jstor.org/stable/1062362.

- MacDonell, A. A. (2004). **History of Vedic Mythology**, Delhi: Motilal Banarsidass Publishers.
- Mehrorra, R. (1982). Impact of religion on Hindi personal names, **Journal Names**.
<https://doi.org/10.1179/nam.1982.30.1.43>.
- Mehrorra, R.R. (1985). Hindi Personal Names and Nicknames, **Sociolinguistics in Hindi Contexts**, 123-152, DOI: <https://doi.org/10.1515/9783110854633-006>.
- Mehrotra, R.R. (1979). Name Change in Hindi: Some Sociocultural Dimensions, **Anthropological Linguistics**, 21(4), 205-210. Retrieved July 23, 2020, from www.jstor.org/stable/30027631.
- Mobbs, M.C. (2010). Two languages or one? The Significance of the Language Names "Hindi" and "Urdu", **Journal of Multilingual and Multicultural Development**, 2(3): 203-211.
- Nyberg, H. (1974). **A Manual of Pahlavi**, Wiesbaden: Otto Harrassowitz.
- Rengaranjan, T. (2006). **Dictionary of Indian Epics**, Delhi: Eastern Book Linkers.
- Seeman, M.V. (1983). The unconscious meaning of personal names, **Names A Journal of Onomastics**, 31(4): 237-244. DOI: 10.1179/nam.1983.31.4.237.
- Sharp, N. (1971). **Les Inscriptions Cunéiformes En Ancien Persan Des Empereurs Achéménides**, Paris: Le Conceil Central.
- Shmith, H.P. (2006). **Mithra in old Indian and Mithra in old Iranian**, <https://iranicaonline.org/articles/mithra-i> Retrieved June 10 2020.
- Sick, D. (2004). Mit(h)ra(s) and the Myths of the Sun, **Numen**, 51(4), 432-467. Retrieved July 23, 2020, from www.jstor.org/stable/3270454.
- Williams, M. (1974). **Sanskrit-English Dictionary**, 6th edition, London: Oxford University Press.
- Windt-Val, B. (2012). Personal Names and Identity in Literary Contexts, **Oslo Studies in Language**, 4(2), 273-284.
https://hamariweb.com/names/hindu/hindi/boy/mitra-meaning_29860, Retrieved July 26 2020.
<https://www.babynamemearingz.com/Mitra-meaning-21400>, Retrieved July 12 2020.
<https://www.behindthename.com/name/mitra-1>. Retrieved June 05 2020.
<https://www.collinsdictionary.com/dictionary/hindi-english/%E0%A4%AE%E0%A4%BF%E0%A4%A4%E0%A5%8D%E0%A4%B0>, Retrieved June 05 2020.
<https://www.moonastro.com/babynam/baby%20name%20mithra%20meaning.aspx>, Retrieved July 26 2020.
<https://www.urdupoint.com/names/search/mitra.html>, Retrired October 10 2020.